

Jakabházi Réka

ROMÁNIAI NÉMET NŐÍRÓK A HUSZADIK SZÁZAD HETVENES ÉVEIBEN: ANEMONE LATZINA

A romániai német irodalmi hagyomány igen mostohán bánik a nőírókkal: az erdélyi és bánásági német írókat felsorakoztató antológiákban, tanulmány- és interjúkötetekben Herta Müllert leszámítva csak elvétve találunk női szerzőket, holott fontos szerepet játszottak az irodalmi élet alakításában és szervezésében. Amit Menyhért Anna a 2013-ban megjelent *Női irodalmi hagyomány* című átfogó tanulmányában a 20. századi magyar nőirodalomról megállapít, az a mi esetünkben is egyértelműen megmutatkozik: a női irodalom „a klasszikus-hivatalos kánonok szempontjából néma; az irodalmi nyelvek és kánonok sokszínű palettáján elmosódott, alig látható, így – paradox módon – főként hiányában érzékelhető”.¹ Pedig a huszadik századi erdélyi és bánásági német irodalmi életnek is fontos szereplői voltak a női szerzők, munkásságuk tág irodalmi spektrumot ölel fel: Irene Mokka (1915–1973), Ursula Bedners (1920–2005) és Verona Bratesch (1922–1991) verseikben a spiritualisztikus szubjektív bensőségességet szólaltatják meg, Anemone Latzina (1942–1993) és Ilse Hehn (1943–) költészetében a burkolt, politikai célzásokkal telített, a cenzúra kijátszására kitalált kettős beszéd a Bertolt Brecht nyomdokán haladó késői expresszionizmus eszköztárával jut kifejezésre, Astrid Connerth-Wiesenmayer (1929–1986) pedig kísérleti lírájával a vizuális költészetet igyekezett meghonosítani. Gyermekeirodalom terén Hedi Hauser (1931–), Ricarda Terschak (1929–2012) és Karin Gündisch (1948–) alkotott maradandót. Az 1980-as években színre lépő újabb generáció sorából Hella Bara (1957), Hanna Böhlen (1959), Carmen Elisabeth Puchianu (1956), illetve Juliana Modoi (1962) nevét kell megemlítenünk.

Jelen tanulmány keretei nem engedik meg felsorakoztatni és megvizsgálni mindazokat a nőírókat, akik a huszadik század során a mai Románia területén alkottak, ezért egyetlen szerzőre, Anemone Latzina költészetére helyezem a vizsgálat fókuszát. Nem véletlenszerűen esett rá a választásom, mivel Latzina a huszadik századi romániai német

1 MENYHÉRT Anna, *Női irodalmi hagyomány*, Napvilág, Budapest, 2013, 20.

líra talán legeredetibb hangú és legmerészebb mondanivalójú lírikusa; költészetére a poétikai és műfaji kísérletezés, nyelvi humor, a tárgyias-intellektuális stílus és a meditatív önreflexió váltakozása, valamint erős (ön)íronia jellemző.

Latzina egyedi hangú verseit erős zeneiség, egyszerű és könnyen áttekinthető szerkezet, közvetlen, egyszerű közlési forma jellemzi. Költői színre lépése a romániai német irodalom legproduktívabb és minden bizonnyal legizgalmasabb időszakára esik: első versei 1969-ben jelentek meg a *Neuer Weg* című bukaresti napilap hasábjain.

Az 1965–1975 közötti korszakot méltán nevezhetjük a romániai német irodalom „virágkorának”.² Ezekben az években a líra dinamikus megújulási folyamat ment keresztül: a versek nyelvi kifejezőmódja, élménytartalma, stiláris polifóniája által válik merészen újszerűvé. Az ekkor színre lépő költők zömének dikciója, ahogy azt Peter Motzan találóan megjegyzi,

[...] nem a hazai hagyomány elismert reprezentánsainak stílusát követi, hanem az európai „moderneket” nagy egyéniségeinek elbűvölő hangjait lesik el. Megnyílnak az információ sorompói: a kortárs nemzetközi irodalom gazdag kínálata újszerűen, meglepetésszerűen hat, sürgeti a változásokat, felébreszti a fejlődés igényét.³

A szocialista realizmus (mint „hivatalos művészeti irányzat”) monolitikus jellege a hatvanas évekkel kezdődően elhalványul, a marxista esztétika elveszíti egyeduralmát. Számos fiatal írótehetség lépett ekkor az irodalmi porondra, akik kritikusan viszonyultak a hagyományos konzervatív gondolkodásmódhoz és költői nyelvezethez, s merőben új hangvétellel és stílusban egy nyugatorientált irodalmat akartak teremteni. Mestereiknek a német és osztrák irodalom haladó szellemiségű szerzőit tekintették, Bertolt Brechtet, Ernst Jandl-t, Johannes Bobrowskit, illetve az amerikai pop- és beatkultúra „szent óriásait”, mint például Jack Kerouacot vagy Allen Ginsberget.

A fiatal generáció új hangját a Bánságban az 1972-ben alakult Aktionsgruppe Banat (Bánsági Akciócsoport) köré felsorakozó írók⁴ szóltattják meg, akik a Wiener Gruppe (Bécsi Csoport) avantgárd

2 Vö. Peter MOTZAN, „...az ország, amelyben élek...” *A romániai német líra alakulása*, Korunk 44. (1985/5.), 418.

3 *Uo.*

4 Alapító tagok: Richard Wagner, Rolf Bossert, William Totok, Gerhard Ortinau, Anton Sterbling, Johann Lippert, Ernest Wichner, Werner Kremm und Albert Bohn.

hagyományát kívánták folytatni azzal a céllal, hogy a romániai német irodalom végre túllépjön a provincializmus elvi és esztétikai korlátain. Az Aktionsgruppe Banatra úgy tekinthetünk, mint a romániai német irodalom máig legnagyobb hatású és legbefolyásosabb irodalmi mozgalmára (ennek holdudvarába tartozott a térség legismertebb női szerzője, Herta Müller is).

Bár Erdélyben ebben az időben nem beszélhetünk hasonló irodalmi csoportosulásról, az itteni szerzők (például Franz Hodjak, Joachim Wittstock, Dieter Schlesak) ugyanazt a modern, friss és bátor hangot szóltatják meg, mint bánsági író társaik. Erre mutat rá már 1972-ben az irodalomkritikus Gerhardt Csejka is, aki a *Neue Literatur* hasábjain a következőket írja: „Figyelemre méltó [...], hogy habár ebben az időben a Bánságban egy kompakt csoport lépett színre, de az egyénileg jelentkező hangok Erdélyből nem különböznek sokban ettől és nem ígérnek kevesebbet.”⁵

Ennek az új írógenerációnak, mint említettem, a nyugati (német, osztrák, amerikai) irodalom modern tendenciái szolgáltak példaképül. A hazai, az irodalmi beszédet uraló, múltba tekintő, népies(kedő) és a számukra elavultnak tekintett „Heimatliteratur” szorításából kitörni vágyó fiatal írók nem láttak követendő példát az erdélyi, bánsági, illetve bukovinai német írók körében, egyetlen kivételtől eltekintve: a brassói születésű, de már Bukarestben élő Anemone Latzina verseiben vélték felfedezni azt a bátor és friss hangot, melyet magukénak éreztek és követni igyekeztek. Fontos hangsúlyozni, hogy a romániai német irodalomban egy női szerző volt az, aki elsőként és talán a legmerészebben szakított az addigi irodalmi hagyománnyal, és akinek nyomdokain egy új generáció indult útnak.

Ezt bizonyítja az Aktionsgruppe Banat több tagjának értékelése, akik indulásukkor Latzinát tekintették a romániai német irodalom számukra egyedüli követésre méltó példaképének. William Totok úgy értékeli az írónőt, mint aki visszautasítja a „provincializmust, az elavult stílusformákat és steril politikai gondolkodássémákat”,⁶ de Richard Wagner és Gerhardt Csejka is lenyűgözően eredetinek és bátor-

5 Vö. „Erwähnenswert ist [...], daß im Banat zwar eine kompakte Gruppe zur selben Zeit aufgetreten ist, die vereinzelt Stimmen aus Siebenbürgen jedoch nicht wesentlich anders getönt sind und nicht weniger versprechen.” Gerhardt CSEJKA, *Als ob es mit ALS OB zu Ende ginge. Neues in der rumäniendeutschen Lyrik 1972* [Mintha a MINT-HÁ-val véget érne. Újdonságok a romániai német lírában 1972], *Neue Literatur* 23. (1972/12.), 66.

6 William TOTOK, *Die Zwänge der Erinnerung. Aufzeichnungen aus Rumänien* [Az emlékezés kényszerei. Feljegyzések Romániából], Junius, Hamburg, 1988, 70.

nak tekinti a „minden provincializmustól és epigonizmustól mentes” költőnt.⁷

Anemone Latzina első verseit, amelyek különböző német nyelvű periodikákban jelentek meg, józan tárgyilagosság, salakmentes szövegépítési technika, a díszítő jelzők hiánya és a dolgok néven nevezésének igénye jellemzi. Delia Cotârlea a Latzináról írt monográfiájában rámutat arra, hogy bár a költőnő korai szövegeiben még nyomon követhető a marxizmus ideológiai öröksége, de amikor az „emberarcú szocializmusról” alkotott elképzelései megrendülnek, a politikai jellegű verseiben a szenttelen tárgyilagosságot a keserű csalódottság hangja váltja.⁸ Az 1971-ben megjelent *Was man heute so dichten kann* [Amiről ma verset lehet írni] című verseskötetében, mellyel elnyerte a Román Írószövetség debütdíját, már egy friss és bátor hangú költő hangján szólal meg. A Neue Literaturban publikált recenziójában Peter Motzan megjegyzi, hogy Latzina versei a „társadalmi ma” felé irányulnak, és „a jelenvalót nem egyszerűen lefényképezik, hanem azt sokszínűségében felvillantják, és ezekből viselkedési modelleket képeznek le”.⁹

E kötet versei tematikailag két gondolati súlypont köré rendeződnek: a magány és elmúlás rezignált tudomásulvétele, illetve a csalódás, a korábbi eszményekből való kiábrándulás. Latzina mély kétellyel és keserű ironiával szemléli a társadalmi változásokat. Bár a kötetben számos kritikus hangvételű vers látott napvilágot, tudomásunk van arról,¹⁰ hogy a cenzúra rostáján fennakadt pár költemény, mely csak huszonkét évvel később, már a rendszerváltás után, a Berlinben kiadott *Tagebuchtage*¹¹ [Naplónapok] című kötetben jelenhetett meg. Így például a *König Drosselbart* [Rigócsőr királyfi] című ironikus hangvételű vers, melyet az ismert Grimm-mese aktuálpolitikai felhangoktól sem men-

7 Vö. Roxana NUBERT – Laura MICU, *Interkulturelle Aspekte der deutschsprachigen Literatur des Banats zu Beginn der 1970er Jahre* [Interkulturális szempontok a Bánság német nyelvű irodalmában az 1970-es években], *Temeswarer Beiträge zur Germanistik* 7. (2010), 151.

8 Delia COTÂRLEA, *Schreiben unter der Diktatur: die Lyrik von Anemone Latzina: ein monographischer Versuch* [Írni a diktatúrában: Anemone Latzina költészete. Egy monográfiakíséret], Peter Lang, Frankfurt am Main, 2008, 176.

9 Peter MOTZAN, *Wie man heute dichten kann. Rezension zu Anemone Latzina: Was man heute so dichten kann* [Hogyan lehet ma verset írni. Recenzió Anemone Latzina: Was man heute so dichten kann kötetéhez], *Neue Literatur* 23. (1972/7.), 104. Vö. „[...] sie das Gegenwärtige nicht abknipsen, sondern in seiner Vielschichtigkeit anleuchten, daraus Verhaltensmodelle ableiten”.

10 Vö. Claudia SPIRIDON-SERBU, *Zensur in der rumäniendeutschen Literatur der 1970er und 1980er Jahre* [Cenzúra az 1970-es és 1980-as évek romániai német irodalmában], LIT, Münster, 2018, 199.

11 Anemone LATZINA, *Tagebuchtage. Gedichte 1963 bis 1989*. [Naplónapok. Versek 1963–1989], Galrev, Berlin, 1992.

tes újraírásaként értelmezhetünk: a zöld vetés az „állam király” [König Staat] tulajdona, a havat is a „TÉESZ Király” [König L.P.G.] birtokolja, s a „szép, bölcs politika” is a „köztársaság királyé” [König Republik], akit a megesett lány választott, így „ach”, ez immár az övé is lett. Bár ebben az időszakban a finom utalásokkal teli áthallásos szövegeket ügyes kötéltáncsal meg lehetett jelentetni,¹² az ilyen egyértelmű és éles kritika esetében ez nem jöhetett szóba. Hasonló sorsra jutott az *Ez az ország* (*Dieses Land*) című vers is, melyet az író nő férje, Szász János fordított magyarra:

Ez az ország passzol rám.
Miként a ruháim,
amelyekben lakom.
Egy kissé rövid.
Egy kissé hosszú.
Némiképp szűk.
Némiképp bő.¹³

Anemone Latzina költészetére nagy hatást gyakorolt a beatnemzedék formabontó retorikája, sajátos önkifejezési módja, kísérletező kedve, de a korábbi amerikai folkorientált és szociálkritikus költő-dalnok Woody Guthries szövegei is, mint ahogy az a fent idézett, a resignált ironia hangján megszólaló versből is kiérezhető. Ezt a hatást egyrészt a címválasztás, a versritmus és a témafelvetés is alátámasztja, valamint az ugyanebben az időben keletkezett *Csikszereda 1973*¹⁴ című vers utolsó sorai is, melyeket Latzina az egyik legismertebb amerikai folkdalból¹⁵ kölcsönzött:

THIS LAND IS YOUR LAND,
THIS LAND IS MY LAND
FROM CALIFORNIA
TO STATEN ISLAND.

12 Franz Hodjak, aki a kolozsvári Dacia Könyvkiadó német szerkesztője volt, részletesen beszámol arról egy interjúban, hogy ebben az időben ügyes trükkökkel és a cenzorral való összekacsintgatások eredményeképpen számos kritikus hangvételel, áthallásos szöveg megjelenhetett németül, ami a román, illetve magyar írók esetében nem volt lehetséges. Lásd JAKABHÁZI Réka, *Konstruierte Identitäten im Werk von Franz Hodjak* [Konstruált identitások Franz Hodjak művében], Peter Lang, Frankfurt am Main, 2013, 58.

13 Vö. „Dieses Land paßt mir. / Wie meine Kleider / in denen ich wohne. / Etwas zu kurz / Etwas zu lang / Etwas zu eng / Etwas zu weit.” LATZINA, I. m., 37.; A vers magyar fordítása: Uő., *Ez az ország*, ford. Szász János, A Hét 24. (1993/43.), 9.

14 LATZINA, I. m., 71.

15 A *This Land* című dalról van szó, melyet Guthries a Irving Berlin *God Bless Americara* rimelő kritikus replikaként írt.

Az országot, melyben él(nie kell), a *Végső következtetés* (*Schlussfolgerung*) című versben is tematizálja: szüksézávan pleonasztikus jellegű állításokat sorakoztat fel: „Zöld a fű / Fehér a hó. / Magas az ég”, majd ezekre válaszol a következő sor, mint ugyanilyen egyértelmű tényközlés: „A nép mindenből kivieszi a részét”.¹⁶ Egy megváltozhatatlan, szomorú valóság felismerése rezignációba torkollik: „Hát ezek az emberek / Az országban ahol én élek.”¹⁷ Ezek a versek, bár keletkezésük idején nem jelenhettek meg nyomtatásban, mégsem voltak ismeretlenek a fiatal írók körében: gépiratban terjedtek, s katalizátorként működtek egy egész költőgeneráció számára.

A már említett beat- és popnemzedék határokat feszegető, gyakran provokatív és nonkonformista szellemisége, a tabumentes kifejezés mód, a projektív vers sodrása az amerikai beatnikok (Ginsberg, Kerouac) hatását idézi, de mindez egy megható törekénységgel társul, légies finomsággal – s ez a kettősség teszi Latzina költészetét annyira egyedivé, megismételhetetlenné és utánozhatatlanná. A mindennapi élet történései és helyzetei adják a versek kiindulópontját, s mindeközben a politikai összefüggések is fel-felsejlenek a sorok között. A költő a kor szemléelője és szigorú kritikusa, iróniával, szarkazmussal és rezignáltsággal adja vissza a politikai valóságot, anélkül, hogy költészete öncélúan provokatív hatásokra akarna építeni. A cenzúra kijátszására sajátos nyelvezetet és technikát fejleszt ki, s finom sejtetések, utalások szintjén, már-már cinizmusba hajló iróniával bírálja a kor társadalmi rendszerét, ahogyan azt az *1977 júliusában* (*Im Juli 1977*) című versében is teszi:

igen igen a vers egy börtön
és mi életfogytiglan
arra vagyunk ítélve

hogy belőle magunknak megszerezzük
ami az élethez szükséges
vizet és kenyeret¹⁸

16 Vö. „Das Gras ist grün. / Der Schnee ist weiß. / Der Himmel hoch / Das Volk macht mit”. LATZINA, *Végső következtetés*, ford. JAGAMAS Ferencz Zsuzsanna, Igaz Szó 19. (1971/2.), 208.

17 Vö. „Dies aber sind die Menschen / die Menschen in dem Land in dem ich lebe”. LATZINA, *Tagebuchtage*, 25. [Saját fordításom.]

18 *Uo.*, 70. Vö. „ja ja das gedicht ist ein gefängnis / und wir sind lebenslänglich / dazu verurteilt / uns bei ihm zu holen / was man so zum leben braucht / wasser und brot”. [Saját fordításom.]

Az 1968-as prágai tavasz leverése fájdalmasan érintette Latzinát,¹⁹ melynek hangot adott a már abban az évben megírt, de csak 1992-ben megjelentetett *Mai kihallgatás (Befragung heute)*²⁰ című versében. A három szakaszban refrénszerűen ismétlődik a következő két sor: „minden színem vörös, vörös, vörös / létezik élet a halál előtt?”²¹ Ezt a refrént előzi meg a hasonló szerkezetű költői kérdés hármasa: az első szakaszban: „mi is hát egy sztrájk? / dolgok csapdában?!”²², a másodikban: „mi is hát egy háború? / emberek csapdában?!”²³ és végül a befejező szakaszban: „mi is hát Prága? / eszmék csapdában?!”²⁴ Ezt a politikai kiábrándultságot tolmácsolja *Kis számvetés (Kleine Bilanz)*²⁵ című verse is, ahol a huszonnyolc éves költő nő számvetést végez: „ijesztőnek tűnik a törbecsalás” – írja, majd keserűen folytatja: „a barát elvesztette bizalmamat, / gondatlanul kirántotta a zsebéből / s én zengjek dicséretet a dolgok állásáról?”

Tudom, hogy fel kell nőnöm,
Hozzá kell szoknom a hazugsághoz, a halálhoz.
A társadalom nélkülem is csodásan elboldogul.
Mint a ház ember nélkül –
De az ember ház nélkül?
Hallottam az emberarcú szocializmusról.
Hallottam –
De nem látom.²⁶

Anemone Latzina egyik legkifejezőbb, politikai töltettől sem mentes verse az *Ellenszenves felismerés*²⁷ (*Widerliche Erkenntnis*). Egyfajta létösszegzés, melyben a költő nő lakonikus tömörséggel, a hétköznapi beszédhez közel álló kijelentő mondatokkal egymás mellé és szembeállítja a párhuzamosan megkomponált élettapasztalatait: minden szakasz

19 Vö. [N. N.], *Anemone Latzina, Möglichkeiten einer Haltung und deren Preis im Totalitarismus* [Anemone Latzina – egy magatartás lehetőségei és ezek ára a totalitárius rendszerben], *Signale. Neue-Zeitung-Beilage für Literatur und Kunst*, 12. (2003), 12.

20 LATZINA, *Tagebuchtage*, 39.

21 Vö. „Meine Farben sind rot, rot, rot, / gibt es ein Leben vor dem Tod?” [Saját fordításom.]

22 Vö. „Was ist schon ein Streik? / Dinge in Not?!” [Saját fordításom.]

23 Vö. „Was ist schon ein Krieg? / Menschen in Not?!” [Saját fordításom.]

24 Vö. „Was ist denn schon Prag? / Ideen in Not?!” [Saját fordításom.]

25 *Uo.*, 36.

26 „Ich weiß, ich muss erwachsen werden, / Muss mich gewöhnen an Lüge, / an Sterben. / Die Gesellschaft kommt wunderbar ohne mich aus. / Wie das Haus ohne Mensch / Doch der Mensch ohne Haus?” [Saját fordításom.]

27 A vers *Visszás tudat* címmel magyarul már 1971-ben megjelent az Igaz Szóban JAGAMAS FERENCZ Zsuzsanna fordításában. Vö. Igaz Szó 19. (1971/2.), 208.

első sorában egy személyes élményt (illetve annak hiányát) villantja fel, miközben a második sor már túlmutat a személyes tapasztalaton, s a kijelentést egy másik (tágabb politikai) dimenzióba helyezi:

Ablakot be még sosem zúztam
és friss halottat sem szagoltam.

Teknőcöt még sosem ettem
s soha nem ültem még sitten.

Fák alatt még nem ébredtem
s tengerben sem szeretkeztem.

Négerrel sosem paroláztam
és embert sem küldtem halálba.

Május 13-án szerelmes sosem lettem
és sosem lett négy szóke gyerekem.

Felhőtlenül vidám még sosem voltam
és albán könyvet sem olvastam.

Abszintot még soha nem hörpöltem
s traktorgyártól még nem búzlóttam.

Az ötös terminust még sosem használtam
és illúziókat el sosem ástam.

LSD-hez még sosem nyúltam
s érdemrendet még sosem kaptam.

Polonézt még nem lejtettem
s datolyapálmát sem ültettem.

Macskára még sosem lőttem
és bőségben még sosem éltem.

Látni magam belülről nem volt alkalmam
s – valószínűleg –nem ölöm meg magam.

Ui.

(Valamikor egészen biztosan meghalok.

E szöveg vágható és változtatható.)²⁸

A versben hemzsegnek a szocialista valóságra tett utalások, mint például a traktorgyárban dolgozó értelmiség képe (ne feledjük: Herta Müller is, mielőtt kitelepült volna Németországba, egy traktorgyárban dolgozott tolmácsként), a diktatórikus hatalom önkénye (a halálba küldöttek képében), az állami kitüntetések világa, valamint az előírt („albán”) olvasmányok említése. A vers „utóiratában” (P. S.) egyértelmű utalás történik a cenzúra mindent betöltő jelenlétére: „E szöveg vágható és változtatható” – s mindez gondolati folytatásaként a „valamikor” bekövetkező halálnak. A mások és a saját halálra (és öngyilkosságra) tett számos versbeli utalás már a depresszióval küzdő Latzina életének tragikus végét sejteti (1993-ban Bukarestben máig tisztázatlan körülmények között egy villamos alatt lelte halálát).

A nyolcvanas években az erdélyi szászok és bánági svábok tömeges kivándorlása döntően befolyásolta az irodalmi élet alakulását, az ekkor keletkezett szövegek beszédmódját, tematikáját, gondolati háttérét. Fókuszba került az elszakíttottság, az otthontalanság, illetve a hazátlanság élménye, dominált a rezignált attitűd, a megváltoztathatatlanba belenyugvó, beletörődő, panasztalan retorika. Anemone Latzina annak az elenyésző kisebbségnek a sorába tartozik, aki romániai németként nem hagyta el az országot. 1983-ban keletkezett *Erdélyi elégia (Siebenbürgische Elegie)*²⁹ című versében már a címválasztással is az erdélyi német irodalom egyik legismertebb és legtöbbet idézett versére utal, Adolf

28 Vö. „Ich hab noch nie ein Fenster zerbrochen / und noch nie an frischen Toten gerochen. // Ich hab noch nie Schildkröten gegessen / und hab noch nie im Kittchen gegessen. // Ich bin noch nie unter Bäumen aufgewacht / und hab noch nie Liebe im Meer gemacht. // Ich hab noch nie einem Neger die Hand gedrückt / und noch nie einen Menschen in den Tod geschickt. // Ich hab mich noch nie am 13. Mai verliebt / und noch nie vier blonde Kinder gekriegt. // Ich bin noch nie restlos lustig gewesen / Und hab noch kein albanisches Buch gelesen. // Ich hab noch nie Absinth getrunken / und noch nie nach Traktorenfabrik gestunken. // Ich bin noch nie mit der Fünfter Terminus gefahren / und hab noch keine Illusion begraben. // Ich hab noch nie LSD genommen / Und hab noch nie einen Orden bekommen. // Ich hab noch nie Polonaise getanzt / und noch nie eine Dattelpalme gepflanzt. // Ich hab noch nie eine Katze erschossen / und hab noch nie Überfluss genossen. // Ich hab noch nie von innen gesehen / und werd – wahrscheinlich – nie Selbstmord begehn. // P.S. / (Irgendwann werd ich ganz sicher sterben. / Dieser Text kann gekürzt und verändert werden.)” [Saját fordításom.]. LATZINA, *Tagebuchtage*, 40.

29 LATZINA, *Siebenbürgische Elegie*, Neue Literatur 34. (1983/6.), 13.

Meschendörfer 1927-ben keletkezett költeményére, amely már a század elején megjósolta a szászok eltűnését erről a tájról.³⁰

Latzina változatlanul átveszi Meschendörfer szövegét, s minden második sor után beékel egy-egy postacímet: barátok, ismerősök, rokonok németországi lakcímeit, akik elhagyták Erdélyt. Egyedüli itthon maradtoként az apa jelenik meg: mint a brassói belvárosi temető immár örök lakója, míg a Németországba kitelepült anya címe háromszor is feltűnik – ezáltal is fokozva a költemény amúgy is intenzív alapfeszültségét, tragikus hangját.

Másképpen zeng a kút itt, másként fut az idő,
a csodálkozó fiú korán borzongva nő.

A BARÁT: 8 MÜNCHEN 50, LINUS-FUNKE-WEG 20

Apáknak csontja porlik a kriptafal mögött,
egyre csak hullnak az órák, hulló kövek fölött.

A BARÁTNŐ: 8011 VATERSTETTEN/BALDHAHN, ROT-
WANDSTRASSE 19

Kapun a címert látod-é? Elfonnyadt rég a kéz.

Népek jöttek és mentek, nevük semmibe vész.

AZ APA: BELVÁROSI TEMETŐ, BRASSÓ

De a holtak felett arat az istenadta nép,
s míg szőlőhegyre tart, közben sírokra lép.

A FIVÉR: 8192 GERETSRIED, STEINER WEG 173

Más a március íze, a széna szaga más,
másképpen cseng a szív szava s a hűségvallomás.

A FIVÉR: 7500 KARLSRUHE, NIKOLAUS-LENAU-STRASSE 5

Vörös hold, számos éjen egyetlen hű barát,
megsápasztja az ifjak naptúzta homlokát,

AZ ANYA: 7500 KARLSRUHE, LANGE STRASSE 90

belengi, mint a nagy halál barangoló szaga,
mint zöldes alkonyatban a tölgyfa bölcs szava.

AZ ANYA: 7500 KARLSRUHE, LANGE STRASSE 90

Érces ragyogással futnak az évek elő,
szeptember érkezik már. A fürtöt érlelő.

AZ ANYA: 7500 KARLSRUHE, LANGE STRASSE 90³¹

30 Vö. Delia COTĂRLEA, *Identität als individuelles und gesellschaftliches Phänomen am Beispiel der „Siebenbürgischen Elegie“ von Anemone Latzina* [Az identitás mint egyéni és társadalmi jelenség Anemone Latzina Erdélyi elégia c. költeménye kapcsán] = *Kultur – Macht – Gesellschaft. Beiträge des Promotionskollegs Ost–West*, szerk. Anne HARTMANN – Frank HOFFMANN, LIT, Münster–Hamburg–London, 2003, 227.

31 Adolf Meschendörfer versét fordította Radnóti Miklós.

A Latzina által betoldott sorok tragikus számvetésként értelmezhetőek: az erdélyi hazát németországi lakcímre cserélő romániai németek exodusa visszafordíthatatlan folyamatokat generál – a százszok kilenc évszázados erdélyi jelenléte gyakorlatilag kevesebb mint két évtized alatt egy maréknyi emberre korlátozódott, s az itt(hon) maradottak egy régi-új közegben a magukra maradottság és az elkerülhetetlen történelmi vég tudatában igyekeztek életben tartani a romániai német kulturális életet.

Összegzésképp, Anemone Latzina a romániai német irodalom egyik legnagyobb hatású nőírója, aki nemcsak az Aktionsgruppe Banat íróira hatott ihletőleg (William Totok azok műzsájának nevez³²), hanem férje, Szász János révén a magyar irodalmi életbe is bekapcsolódott (figyelemre méltó Latzina fordítói tevékenysége³³), illetve a nyolcvanas években feltűnő fiatal román írónemzedék (optzeciști) számára is követendő példát mutatott. Eredeti és bátor versei mind tartalmi, mind pedig formai és stílári szempontból kiemelkedőek, kortársai számára utat nyitnak egy merőben új költészeti kifejezésforma előtt. Fontos megjegyezni, hogy a Peter Motzan által szerkesztett és 1982-ben megjelent *Vânt potrivit până la tare. Zece tineri poezi germani din România*³⁴ [Mérsékelt szélről a viharosig. Tíz fiatal romániai német költő] című román nyelvű antológiában a felsorakoztatott írók között egyedüli női szerzőként Anemone Latzina szerepel. Gerhardt Csejka szavaival élve: „Anemone Latzina neve nemcsak a romániai német irodalom legkiemelkedőbb, de a kortárs össznémet irodalom egyik legkiválóbb tehetségként marad fenn.”³⁵

Végezetül pedig álljon itt Anemone Latzina vallomása a női írók szerepéről, amit válaszként adott egy, a *Dolgozó Nő* folyóirat 1970. március elseji körkérdésére:

Mi okból közeledik a művészethez az asszony? Miért nem éri be a családdal, a gyerekekkel, a férfi családtagok munkaejeje újratermelésének segítségével? Nem mondhatnám, hogy a kor iránti felelősségérzet az oka. Ami engem illet, jóval lényegtelenebb okaim voltak az írásra: mondanivalóm akadt felebarátaim számára, és

32 TOTOK, I. m., 70.

33 Fordításai magyar írók, költők műveiből rendszeresen jelentek meg Neue Literatur, Volk und Kultur hasábjain, ill. különböző antológiákban.

34 PETER MOTZAN, *Vânt potrivit până la tare. Zece tineri poezi germani din România*. [Mérsékelt szélről a viharosig. Tíz fiatal romániai német költő], Kriterion, Bukarest, 1982.

35 Vö. A Hét 25. (1994/51–52.), 16.

mondandómat csak versben közölhettem. A hétköznapokról akartam szólni, mert nem figyelünk rájuk, pedig színnel, gondolatokkal, benyomásokkal vagy illattal gazdagíthatnák életünket. És még valami: verseimben arra törekedtem, hogy bizonyos társadalmi jelenségekre utaljak. Nem hiszem, hogy női költészetet művelnék. Minden érdekel, ami körülöttem történik. Tudva tudom, a vers nem változtatja meg a világ útját, de felébresztheti az érzékenységet, és új benyomásokra, új eszmékre teheti fogékonyá az olvasót. Lehet, hogy mindezeknek együtt „felelősség” a neve.³⁶

Anemone Latzina egész életművének és költészetének egyik kiemelkedő jegye ez a szólások és pózok nélküli felelősségvállalás: egy egész generációért és egy életérésért. Nagysága abban mutatkozik meg, ahogy a diktatúra éveiben a kedvezőtlen társadalmi-politikai körülmények között is őszintén, hitelesen és egyszerűen vállal felelősséget az igazi költészetért és az emberi értékekért.

36 LATZINA, *Vallomás = Mai nő. Alkotásról, felelősségről vallanak*, Dolgozó Nő 26. (1970/3.), 17.